

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
КАТЕДРА СТУДИЈА УПРАВЉАЊА У ВАНРЕДНИМ
СИТУАЦИЈАМА И ЗА ЕКОЛОШКУ БЕЗБЕДНОСТ

Основни принципи идентификације и процене ризика радних места

– ДИПЛОМСКИ РАД –

Ментор:
Др Слађана Јовић

Студент:
Петра Јовић
170/19

Београд, 2024.

Садржај

1 . Увод.....	4
2. Терминологија заштите и Закон о безбедности и здравља на раду	5
3. Правилник о начину и поступку процене ризика на радном месту и у радној околини	7
3.1 <i>Акт о процени ризика на радном месту</i>	8
3.2 <i>Поступак доношења акта</i>	9
3.3 <i>Обавезе и одговорности из области безбедности и здравља на раду</i>	10
4. Процена ризика	15
4.1 <i>Мере за смањење нивоа ризика</i>	15
4.2 <i>Методе процене ризика</i>	16
4.3 <i>Листе делатности према нивоима ризика</i>	17
4.4 <i>Анализа утицаја штетности у процесу рада на безбедност и здравља запослених жена са аспекта процене ризика</i>	19
4.5 <i>Анализа повреда на раду у извештају о раду Управе за безбедност и здравље на раду у Републици Србији за 2022. годину</i>	20
5. Препознавање и утврђивање опасности и штетности на радном месту и у радној околини	23
5.1 <i>Повреде на раду</i>	24
6. Промоција здравља на радном месту и здравствено васпитање	29
6.1 <i>Значај оспособљавања, информисања и изградње свести о Безбедности и здрављу на раду</i>	30
6.2 <i>Безбедносна култура</i>	31
7. Закључак	33
8. Литература.....	34

1 . Увод

Људски живот је увек приоритет. У савременим условима човек на више начина може да организује и спроводи заштиту себе и својих добара јер ако је радно место сигурно, безбедно и пријатно, а поред тога дефинисано процедурама рада и процедурама заштите запослених, јасно се намеће закључак да се самим тим целокупан процес рада боље и квалитетније одвија **(12)**. Такође да не изузмемо и то да је безбедност на радном месту један од друштвених приоритета. Када је реч о безбедности и здрављу на раду, која се управо бави остваривањем, очувањем и унапређивањем услова рада и радне околине, превенцијом повреда и болести и заштитом и унапређивањем здравља запослених, важно је да се створе сви неопходни услови за њено адекватно функционисање. Дипломски рад „Основни принципи идентификације и процене ризика радних места” усмерен је на анализу и истраживање основних принципа идентификације као и процене ризика радних места. Сама процена ризика, при условима рада, од велике је важности за безбедност запослених и људских живота уопште. У раду је дефинисано и право на безбедност и здравље на раду, као једно од основних права човека које је загарантовано у Републици Србији Уставом, законима и осталим подзаконским актима. Да истакнемо и неопходност обезбеђивање таквих услова на раду којима се, у највећој могућој мери, смањују повреде на раду, професионална обољења и обољења у вези са радом, који претежно стварају претпоставку за пуно физичко, психичко и социјално благостање запослених. Појава нових ризика, опасности и других облика угрожавања запослених (о којима ће више бити речи касније у раду), захтеваће нове приступе, мере и активности у систему безбедности и заштите на раду. Такође су у раду споменуте и мере за смањење нивоа ризика: безбедан дизајн радног места и безбедан радник на радном месту. Споменућемо и шта то све утиче на процес управљања ризицима, кренувши од стратегије управљања ризицима, преко развоја предузећа и промене технолошког процеса, до оспособљавања радника за безбедан рад.

2. Терминологија заштите и Закон о безбедности и здравља на раду

Посвећивање пажње безбедним условима и здравој радној атмосфери значајно је поље деловања безбедности и здравља на раду, без обзира на врсту и карактеристике делатности која се обавља од стране запослених. Свака особа има право на безбедност и здравље на раду, због чега се подразумева адекватно дефинисање заштите запослених управо у току процеса њиховог рада. Полазећи од потребе и значаја безбедности и заштите, пре свега запослених, дефинисаћемо термин заштите у оквиру безбедности и здравља на раду. Средином 20. века, овај термин хигијенско-техничка заштита, унет је у тадашње прописе као део мултидисциплинарне области заштите на раду. Основним законом о заштити на раду 1965. године, уводи се нови термин заштите на раду. Закон о заштити на раду био је усмерен на заштиту радника, док се више бавио последицама, а мање узроцима настанка повреда радника. На основу Резолуције о безбедности, хигијени и здрављу на раду Савета Европске заједнице, јуна 1989. донета је и Директива Савета ЕЕС 89/391/ЕЕС, о увођењу мера за подстицање побољшања безбедности и здравља на раду. Директива општег карактера, односи се на све гране делатности и предвиђа да свака држава има могућност да прилагоди препоруке и методологије процене ризика националним законодавствима. Директива је управо та која дефинише одговорности послодавца и афирмише развијање културе превенције. Када је реч о систему безбедности и здравља на раду, конкретно у Републици Србији, он је заснован на Директиви и у складу са њом, прво је новембра 2005. године донет Закон о безбедности и здрављу на раду. Заштита на раду регулисана је Законом о безбедности и здрављу на раду. Закон системски прати и друге системске законе: Закон о раду, Закон о предузећима, Закон о приватним предузетницима и Закон о пензијском и инвалидском осигурању, и не обухвата само заштиту на раду, већ и заштиту здравља запослених и социјалну заштиту. Ако узмемо у обзир подаке Међународне организације рада (ИЛО), они указују на постојање значајних проблема у области заштите здравља на раду. И данас чак 2,3 милиона људи у свету годишње умире због обољења у вези са радом, што је у просеку 6 300 особа сваког дана. Од тога, због повреда на раду умире 321 000, а због болести (професионалних или у вези са радом) 2,2 милиона људи, што износи више од 5 500 смртних случајева дневно. Упркос овим подацима, само 15% радника у свету има обезбеђен редован медицински надзор **(8)**. Што се тиче социјалне заштите, њен основни задатак јесте обезбеђивање таквих услова на радном месту и ван њега, који ће осигурати безбедност на раду, очување здравља и задовољство радника постигнутим резултатима и начином живота уз истовремено спречавање настанка премора, обољења и повреда **(23)**. Социјална давања треба да помогну онима чија су примања испод утврђеног минимума, тако што ће им предвиђена новчана помоћ олакшати живот. На тај начин се грађанима који се суочавају са тешкоћама омогућава да живе са више достојанства, уз свест о томе да се држава стара о њима и њиховим потребама. Сваки појединац и породица којима је неопходна друштвена помоћ и

подршка ради савладавања социјалних и животних тешкоћа и стварања услова за задовољење основних животних потреба имају право на социјалну заштиту у складу са Законом о социјалној заштити. Право на социјалну заштиту обезбеђује се пружањем услуга социјалне заштите и материјалном подршком. Када је реч о Закону о безбедности и здравља на раду, он се заснива на принципу превентиве и одговорности у циљу стварања услова за обављање радних активности на безбедном и здравом радном месту. Тежиште деловања свих учесника у овој области усмерено је на дешавања пре, а не након настанка повреда на раду, обољења или оштећења здравља радника. Упоредном анализом нормативно-правних аката Европске уније и нормативно-правних аката Републике Србије може се приметити да је Република Србија у великој мери инплементирала законодавство Европске уније у национални законодавни систем. Самим доношењем Закона о безбедности и здрављу на раду 2005. године учињен је иницијални корак ка усаглашавању законодавства Републике Србије са законодавством Европске уније у области безбедности и здравља на раду. Законом су обухваћене како директиве Европске уније, тако и конвенције Међународне организације рада, које се непосредно тичу безбедности и здравља на раду. Посебан проблем у Србији представљају нередовна и некомплетна примена донетих законских прописа. Оцењује се да се узроци налазе на више нивоа: општи односно друштвени проблеми, као што су нерегулисани односи између послодаваца, првенствено малих и средњих предузећа, са запосленима, рад „на црно“, запошљавање радника неадекватног образовања и избегавање послодаваца да пружи потпуну безбедност на раду зарад сопственог профита. Многи послодавци и даље доживљавају улагање у безбедност и здравље на раду само као расход. Већина радника нису осигурани од повреда на раду и професионалних болести, због чега се оне често и не пријављују. Осим тога, евиденција о повредама на раду и професионалним болестима се не води на целој територији Србије, тако да прикупљени подаци о професионалним болестима не дају реалну слику стања у земљи, те се подаци да у Србији има значајно мањи број повреда на раду и професионалних болести него у земљама ЕУ не могу сматрати реалним (8).

3. Правилник о начину и поступку процене ризика на радном месту и у радној околини

У домаћем законодавству, прописи у области безбедности и здравља на раду засновани су на Уставу, међународно прихваћеним обавезама и на сету домаћих закона у вези са безбедношћу на раду. У фокусу је кривни Закон о безбедности и здрављу на раду, који кореспондира са Законом о раду, Законом о здравственој заштити, Законом о пензијском и инвалидском осигурању. Ова четири закона удружено делују. Област безбедности и здравља на раду је у непосредној вези са Законом о заштити од пожара и са Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама. Основним одредбама закона Безбедности и здравља на раду одређено је да се њиме уређују односи лица која учествују у радним процесима и да закон уређује права, обавезе и одговорности послодаваца и запослених, док је у средишту интересовања послодавац и запослени. Подзаконске акте на основу Закона доноси министар рада и они ближе дефинишу правила у одређеним делатностима и пословима. Једна група подзаконских аката се односи на све послодавце, док другу групу чине специфични акти који се примењују само на одређена подручја. У центру пажње за примену подзаконских аката је процена ризика коју врши стручно лице на основу Закона и Правилника о процени ризика, чиме се даље дефинишу обавезујућа правила и мере за њихово спровођење (22).

Следи шематски приказ структуре прописа (22):

Шема 1: Приказ структуре прописа (Стојков-Павловић, А. Савремене тенденције у области безбедности и здравља на раду. Време/15.03.2023.)

Конкретно Правилником о начину и поступку процене ризика на радном месту и у радној околини, утврђује се начин и поступак процене ризика од настанка повреда на раду или оштећења здравља, односно обољења запосленог на радном месту и у радној околини, као и начин за њихово отклањање, које послодавац уређује Актом о процени ризика. Процењивање ризика се врши за сваку препознату опасност или штетност, упоређивањем са дозвољеним вредностима у одговарајућим прописима безбедности и здравља на раду, техничким прописима, стандардима и препорукама. Уколико након примењених мера у области безбедности и здравља на раду, радно место и даље представља ризик, тада се Актом о процени ризика то место проглашава радним местом са повећаним ризиком, за које процењивачи ризика морају дати образложење због којих се опасности и штетности то радно место води као место са повећаним ризиком. На Правилнику се заснива систем превенције промовисан Законом, док се њиме се ближе уређује начин и поступак процене ризика од настанка повреде на раду или обољења запосленог на радном месту и у радној околини, као и начин и мере за њихово отклањање. Један од најзначајнијих задатака је да се по завршетку процеса процене ризика донесе и сачини Акт о процени ризика на радном месту.

3.1 Акт о процени ризика на радном месту

Поступак израде Акта о процени ризика у писменој форми за сва радна места у радној околини и утврђивања начина и мера за њихово отклањање, покреће се на основу обавезе послодавца дефинисане у члану 13 Закона о безбедности и здрављу на раду („Службени гласник РС”, бр. 101/2005, 91/2015 и 113/2017-др. закон) **(16)**. Акт о процени ризика представља документ који садржи опис процеса рада са проценом ризика од повреда и/или оштећења здравља на радном месту у радној околини и мере за отклањање или смањивање ризика у циљу побољшања безбедности и здравља на раду. Процена ризика представља систематско евидентирање и процењивање свих фактора у процесу рада који могу узроковати настанак повреда на раду, обољења или оштећења здравља и утврђивање могућности, односно начина спречавања, отклањања или смањења ризика **(16)**. Без обзира које је правно лице у питању (велика, мала или средња предузећа), Акт о процени ризика мора да садржи све елементе дефинисане чл. 3 Правилника и то у 7 корака. Елементи Акта о процени ризика који су претходно споменути:

- општи подаци о послодавцу;
- опис: технолошког и радног процеса, средстава за рад и средстава и опреме за личну заштиту на раду;
- снимање организације рада;
- препознавање и утврђивање опасности и штетности на радном месту и у радној околини;
- процењивање ризика у односу на опасности и штетности;
- утврђивање начина и мера за отклањање, смањење или спречавање ризика и

- закључак.

Сама израда Акта о процени ризика, ослања се на: Закон о безбедности и здрављу на раду и Правилник о начину и поступку процене ризика на радном месту и у радној околини. Акт о процени ризика састоји се из описаних процеса рада одговарајућег радног места за свако радно место, са проценом ризика од повреда или обољења на датом радном месту и мерама за њихово отклањање или смањење ризика у циљу унапређивања безбедности и здравља на раду. Акт подлеже потпуној измени и допуни након сваке колективне повреде на рад са смртним последицама, а делимичним изменама и допунама подлеже у случају:

- смртне и тешке повреде на раду;
- сваке нове опасности или штетности (тј. промене нивоа ризика);
- када мере које су утврђене за спречавање, отклањање или смањење ризика нису одговарајуће;
- када је процена заснована на застарелим подацима;
- када постоји могућност и начин за унапређење (тј. допуну процењивања ризика) (7).

3.2 Поступак доношења акта

Према чл. 17. и 18. Правилника, послодавац доноси одлуку о покретању поступка процене ризика на радном месту и у радној околини и одређује једно или више одговорних лица за спровођење поступка процене ризика. Послодавац одређује лице са списка својих запослених, које мора имати положен стручни испит о теоретској и практичној оспособљености за обављање послова из области безбедности и здравља на раду. Уколико послодавац нема такво лице или не жели да одреди лице из своје радне околине за овај посао, ангажује правно лице или предузетника са лиценцом у области безбедности и здравља на раду. Могуће је и формирање комбинованог тима, да одговорно лице за спровођење поступка процена ризика буде и један запослени код послодавца и запослени код правног лица, односно предузетника, а оба лица морају имати положен одговарајући стручни испит. Ово је у пракси најређи случај. За доношење квалитетног Акта, поготово код средњих и већих предузећа у којима је производни процес комплексан, потребно је ангажовати тим стручњака за процену ризика, који ће свеобухватно и ефикасно извршити свој задатак. У саставу мултидисциплинарног тима могу да буду: лице за безбедност и здравље на раду, стручњаци техничке струке, специјалиста медицине рада, руководица, запослени, стручњаци за физичке и хемијске штетности и стручњаци из области друштвено-хуманистичких наука. Најважније је да су та лица компетентна за анализу технолошког и радног процеса, да познају карактеристике, актуелне опасности, штетности и напоре који постоје на радном месту на ком се процена ризика врши.

3.3 Обавезе и одговорности из области безбедности и здравља на раду

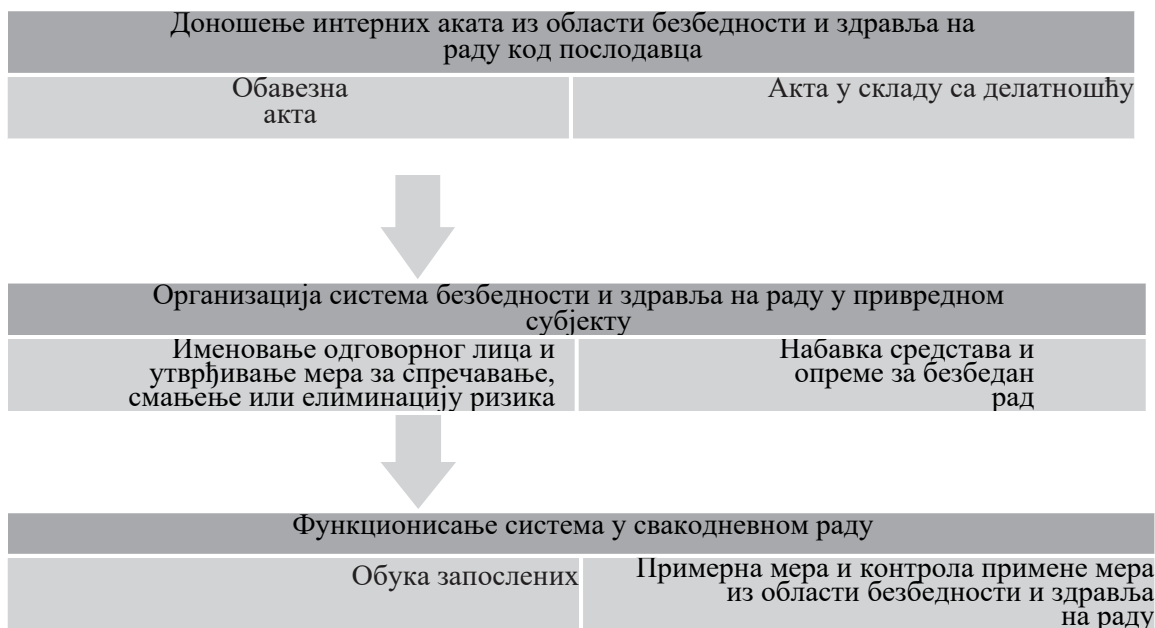
Линија одговорности за организовање безбедности и здравља на раду има три основна нивоа: законски заступник (послодавац), лице за безбедност и здравље на раду (у одређеним субјектима који имају до 20 запослених и дв. мирну делатност не мора се ангажовати стручно лице за безбедност и здравље на раду, већ именовани може бити било које лице), а на крају линије одговорности је запослени, који у оквиру својих радних задатака има права и обавезе. У приказу који следи налази се пирамида одговорности (6).

Приказ 1- Пирамидални приказ одговорности (Стојков-Павловић, А. Савремене тенденције у области безбедности и здравља на раду. Време/15.03.2023.)

Обавезе из области безбедности и здравља на раду није једноставно дефинисати према категорији делатности, као ни успоставити секторске границе. Најчешће се под привредном структуром подразумева целина састављена од делова који су у одређеним међузависним односима (14). Привредна структура је важан фактор за дефинисање скупа обавеза и испуњење минималних захтева у области сигурног рада, тако да ћемо прво дати преглед општих обавеза за све привредне субјекте који имају статус послодавца, на другом приказу (22).

Приказ 2– Општа обавеза послодаваца из области безбедности и здравља на раду (Стојков-Павловић, А. Савремене тенденције у области безбедности и здравља на раду. Време/15.03.2023.)

У складу са обавезама које проистичу из Закона о безбедности и здрављу на раду, директор организације именује Лице за безбедност и здравље на раду (у даљем тексту Лице за БЗР), чији идентитет мора бити доступан свима који раде под контролом организације. Ово лице има положен стручни испит о практичној оспособљености за обављање послова безбедности и здравља на раду. Лице за безбедност и здравље на раду, према стандарду ОХСАС 18001 има следеће задатке и одговорности **(6)**:

Учествује у процени ризика, у сарадњи са стручним лицима која врше процену ризика:

- припрема и чува важећу документацију и специфичне обрасце;
- организује и води прегледе радних места и вреднује опасност и ризике;
- обавља надзор над извршавањем програма мера ;
- утврђује да су све мере и ризици у вези безбедности и здравља укључени у оспособљавање за безбедност и здравље на раду.

Припрема подлоге за праћење и мерење учинка система ОХСАС на основу постављених циљева и података из Програма мера за безбедан и здрав рад, као што су:

- израда стручних налаза о извршеним прегледима и испитивање опреме за рад,
- резултате о извршеним испитивањима услова радне околине,
- резултате превентивних и периодичних лекарских прегледа запослених,
- годишњег извештаја о повредама на раду,
- професионалним болестима и болесима у вези са радом.

Приликом дефинисања корективне мере, Лице за БЗР је у обавези да начин решавања (одређивање задуженог лица, рок за спровођење и евентуално потребна материјална

средства) прилагоди реалним могућностима организације. Лице за БЗР, утврђује све чињенице у вези настанка и врсте повреде на раду (спроводи интерно истраживање настанка и узрока односно извора повреде) и попуњава односно саставља Извештај о повреди на раду (у даљем тексту: извештај) на прописаном обрасцу, који потписује директор организације. Што се тиче описа процеса рада Лица за БЗР стандард ОХСАС 18001 захтева да се јасно дефинишу одговорности, овлашћења и начин рада Лица за БЗР у Пословнику квалитета или у посебно дефинисаној процедури. У наредном делу дат је преглед свих активности које ова процедура треба да садржи. Утврђивање мера и средстава безбедности и здравља на раду врши одговорно Лице за БЗР и то подразумева следеће:

- утврђивање потребних мера и средстава која су потребна за обезбеђење и примену безбедности на раду у производњи/активности, на основу прописа и закона,
- израда предлога за обезбеђење ЛЗС,
- дефинисање поступка пружања прве помоћи,
- дефинисање услова и обавеза за ангажовање радне снаге и оруђа за рад, при склапању уговора са произвођачима (уговор или споразум).

Дефинисање радних места са повећаним ризиком, сагласно технологији, руковању опремом и механизацијом на радном месту, условима радне средине *Евидентирају се радна места са повећаним ризиком* у запису ОБРАЗАЦ 1 (екстерни образац из Правилника о вођењу евиденције о БЗР Министарства за рад РС). Лице за БЗР попуњава ОБРАЗАЦ 2 *Евиденција о запосленима распоређених на радно место са повећаним ризиком и лекарским прегледом запослених на та радна места* и записе чува у евиденцији документације БЗР. Свака промена се уноси у записе (6).

Оспособљавање запослених за рад на одређеном радном месту врши се приликом заснивања радног односа, при промени технолошког процеса рада и приликом набавке нове или промене постојеће опреме и средстава за рад, као и у складу са Правилником о БЗР и Актом о процени ризика. О извршеним оспособљавањима попуњава се ОБРАЗАЦ 6. Евиденција о запосленима оспособљеним за безбедан и здрав рад (6).

Акт о процени ризика дефинише процену ризика радних места и радне околине за сва радна места и прописује превентивне мере за смањење ризика. Акт израђује овлашћена институција од Министарства за рад и социјалну политику Републике Србије, а Лице за БЗР је одговорно за његову имплементацију. Акт се налази код Лица за БЗР и сви записи који се генеришу у Акту о процени ризика морају се одржавати и стално ажурирати (6).

Лична заштитна средства за радна места могу се дефинисати Правилником о ЛЗС организације за сва радна места и рокове издавања. Радници иста задужују уз евиденцију код магационера и пословође, а врло често и Лица за БЗР. Набавка ЛЗС обавља се на основу потреба и складу са важећим прописима у овој области (6).

Контролу и праћење примене мера БЗР обавља Лице за БЗР, на основу важећих интерних прописа, прописа из БЗР и докумената који ближе регулишу мере БЗР према технологији

производње. Сви радници у производњи дужни су да примењују мере БЗР, сходно прописима, Акту о процени ризика радног места. Лице за БЗР контролише и благовремено указује на пропусте, у циљу спречавања повреда радника и материјалне заштите **(6)**.

Праћење повреда на раду, уколико организација нема службу Медицине рада, праћење повреда на раду врши Лице за БЗР, које врши њихово евидентирање попуњавањем ОБРАСЦА 3. *Евиденција о повредама на раду*, ОБРАЗАЦ 4. *Евиденција о професионалним обољењима* и ОБРАЗАЦ 5. *Евиденција о болестима у вези са радом* **(6)**.

Преглед исправност оруђа, односно средстава за рад у погледу примењених мера БЗР, важно је знати да пре почетка рада, прегледа се исправност оруђа односно средстава за рад у погледу примењених мера БЗР, за чега је најчешће задужено Лице за БЗР, и од овлашћене установе захтева стручни налаз. Попуњава се ОБРАЗАЦ 8. *Евиденција о извршеним прегледима и испитивањима опреме за рад* и ОБРАЗАЦ 9. *Евиденција о извршеним прегледима и испитивањима средстава и опреме за личну заштиту на раду* **(6)**.

Испитивање услова радне околине, превентивним и периодичним испитивањима услова радне околине у производњи и администрацији проверава се и утврђује да ли се на радном месту и у радној околини примењују прописане мере безбедности и здравља на раду. Наведене мере обухватају:

- микроклиму (температуру, брзину струјања и релативну влажност ваздуха),
- хемијске штетности (гасови, паре, димови, прашина),
- физичке штетности (бука, вибрације и штетна зрачења осим јонизујућих),
- осветљеност **(6)**.

Након извршених прегледа овлашћена стручна установа доставља Стручни налаз (елаборат) овлашћене институције, а у организацији се попуњава ОБРАЗАЦ 7. *Евиденција о извршеним испитивањима радне околине*, који архивира и ажурира Лице за БЗР. Поред тога у оквиру службе односно Лица за БЗР води се и *Евиденција о опасним материјама које се користе на радном месту* ОБРАЗАЦ 14. Пријаву свих смртних, колективних и тешких повреда на раду, као и повреда на раду због којих запослени није способан за рад више од три узастопна дана, професионалних обољења, болести у вези са радом и опасних појава које би могле да угрозе безбедност и здравље запослених, у складу са Законом о безбедности здрављу на раду, пријављује се надлежним службама (Инспекцији рада). Следи табела где је дат преглед докумената које попуњава, ажурира и води Лице за БЗР **(6)**.

Табела 1: Преглед докумената које попуњава (ажурира,води) лице за БЗР (Гемовић, Б. (2013). Примена стандарда ОHSAS 18001:2007 – Вредновање усаглашености са законском регулативом из БЗР. Ризик и безбедносни инжењеринг. Нови Сад: Висока Техничка школа струковних студија у Новом Саду):

<i>Р. бр.</i>	<i>Назив документа</i>	<i>Ознака о брасца</i>	<i>Документ формира</i>	<i>Место чувања</i>
1.	Евиденција о радним местима са повећаним ризиком	Образац 1.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
2.	Евиденција о запосленима распоређеним на радна места са повећаним ризиком и лекарским прегледима запослених	Образац 2.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
3.	Евиденција о повредама на раду	Образац 3.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
4.	Елаборат о процени ризика	Слободна форма	Лице за БЗР	Лице за БЗР
5.	Евиденција о професионалним обољењима	Образац 4.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
6.	Евиденција о болестима у вези са радом	Образац 5.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
7.	Евиденција о запосленим оспособљеним за безбедан и здрав рад	Образац 6.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
8.	Евиденција о опасним материјама које се користе на радном месту	Образац 14.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
9.	Евиденција о извршеним испитивањима радне околине	Образац 7.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
10.	Захтев за примену мера БЗР	Слободна форма	Лице за БЗР	Лице за БЗР
11.	Стручни налаз - елаборат	Екстерна форма	Лице за БЗР	Лице за БЗР
12.	Евиденција о извршеним прегледима испитивањима опреме за рад	Образац 8.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
13.	Евиденција о извршеним прегледима и испитивањима средстава и опреме за личну заштиту на раду	Образац 9.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
14.	Евиденција о пријавама смртних, колективних и тешких повреда на раду, као и повреда на раду због којих запослени није способан за рад	Образац 10.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
15.	Евиденција о пријавама професионалних обољења	Образац 11.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
16.	Евиденција о пријавама болести у вези са радом	Образац 12.	Лице за БЗР	Лице за БЗР
17.	Евиденција о пријавама опасних појава које би могле да угрозе безбедност и здравље запослених	Образац 13.	Лице за БЗР	Лице за БЗР

4. Процена ризика

Урлих Бек, истицао је да савремено друштво производи различите врсте ризике услед својстава модерног развоја и пратећих процеса (ризиви по животну средину, здравље људи итд.). Он је сматрао да ти ризиви могу идентификовати апаратуром друштвених наука, те да је задатак науке да понуди решења за рационализацију циљева различитих социјалних политика како би се ограничио негативан утицај произведених ризика (3). Сагледавањем ризика, могу се прописати реалне мере заштите које ће тај ризик смањити на најмању могућу меру. Смањивањем ризика, смањује се и број повреда на раду, односно број радних дана који ће тиме бити ускраћени, а постиже се психичко благостање запосленог у виду сигурног и безбедног извођења радног задатка и очувања физичког здравља (7). Процену ризика можемо дефинисати као, један истраживачки стручни процес, мултидисциплинарног карактера, којим се обезбеђује повишење нивоа безбедности на радном месту. Издвајамо пет корака, приликом процене ризика:

- Препознавање опасности и штетности;
- Утврђивање опасности и штетности (утврђивање шта, зашто и како може да се нешто догоди; ко и како може бити повређен);
- Процена (евалуација) ризика, одлучивање да ли су постојеће мере адекватне и анализа могућих додатних мера;
- Евидентирање постојећих стања и мера, као и могућих додатних мера и
- Поновна процена ризика након примењених додатних мера.

Прва процена ризика представља полазну основу за управљање ризиком, односно за одређивање ефективних превентивних и корективних управљачких мера. Истакнућемо и две фазе управљања: примена превентивних и корективних мера током процене ризика и континуална (периодична) провера стања и примењених мера, ради одржавања преосталог ризика на жељеном, односно прихватљивом нивоу.

4.1 Мере за смањење нивоа ризика

Као прву меру издвајамо безбедан дизајн радног места који се односи на:

- елиминацију – односно редизајнирање радног процеса или радног места, што некад може бити једноставно а понекад и немогуће;
- замена–замена конкретно високоризичних материјала и/или опреме за рад материјалима/опремом мањег ризика где се спречава излагање потенцијалној опасности и штетности;
- инжењерско управљање – односи се на мере које мењају начин на који радник долази у контакт са потенцијалним опасностима и штетностима.

Друга мера везана је за безбедног радника на радном месту и то првенствено на:

- административно управљање, односно увођење организације рада која смањује ризик, док се ризицима управља процедурама, упутствима и натписима упозорења, док је ово неопходно и када су мере безбедног дизајна радног места већ примењене;
- лична заштитна средства, прецизније увођење потребних средстава и замена постојећих средстава ефикаснијима.

Веома важан аспект је да ли је радно место мобилно (покретно), то јест која је локација извођења радних активности. Ако је радно место мобилно, неопходно је стално водити рачуна о ризицима и примењивати континуирано управљање ризиком, што подразумева непрекидан процес планирања, анализе, праћења и унапређивања нивоа безбедности. А када је реч о Стратегији управљања ризиком, она се мора усклађивати са развојним плановима предузећа, а има за циљ смањивање, преношење, прихватање и избегавање како постојећих тако и будућих ризика. На процес управљања ризицима утичу стратегија управљања ризиком, затим развој предузећа и промене технолошког процеса, оспособљавање радника за безбедан рад, као и анализа трошкова.

4.2 Методе процене ризика

Прецизна дефиниција врста ризика није могућа због различитих делатности правних лица које директно иницирају одређене ризике. СРПС ИСО 31000 (стандард „Менаџмент ризиком- смернице“) ризик дефинише као: „Ризик као ефекат несигурности на циљеве.“ (12). Изражава се и као производ вероватноће и последице нежељеног догађаја (12). Професор Мирољуб Гроздановић, са Факултета заштите на раду, у зависности од врсте података које користе, квалификује методе процене ризика на: квалитативне, квантитативне и комбиноване, односно полуквантитативне. Деле се на методе за процену вероватноће, које за циљ имају идентификацију и квантификацију подручја потенцијалног ризика, и методе за процену последица, које за циљ имају процену негативних последица, њихових ефеката и опис потенцијалних мера заштите за елиминацију тих ефеката. Квалитативне методе користе квалитативне податке, самим тим се и резултат оцене добија као квалитативна величина. Такође, квалитативним методама процењује се примена и поштовање критеријума које дефинишу стандарди, закони, прописи и норме. Квантитативне методе користе квантитативне податке и подразумевају познавање вероватноће нежељеног догађаја, до које се долази на основу историјских података, примене аналитичких техника или експертних оцена. Неопходно је и познавање квантитативних вредности очекиваних последица реализације овог догађаја. Квантитативна мера ризика најчешће се одређује као производ вредности наведених величина. Полуквантитативне методе заснивају се на судовима експерата. Када није могуће оценити вероватноћу приликом ретких догађаја, као ни величину последица (које

могу бити различите за различите услове), ове величине процењују се и рангирају на основу скала вероватноће и последица, које се најчешће одређују као производ или збир мера вероватноће и потенцијалних ефеката (1).

4.3 Листе делатности према нивоима ризика

Ниво ризика на радном месту израчунава се различитим методама. Оне се заснивају на утврђивању нивоа ризика у зависности од вероватноће настанка повреде или обољења и тежине могуће повреде или обољења на раду. Свака метода која обрађује ове податке јесте одговарајућа, а бира је самостално и независно процењивач односно стручно лице. Методе у широј употреби су 5x5, Kinney, Pliz. Анализира се свака опасност и штетност, те се добијени резултати рангирају на следећи начин: низак (мали), средњи (умерен), висок и веома висок ризик, док нумеричке вредности код метода варирају. У приказу испод дат је пример резултата коначног нивоа ризика са потребним мерама за предузимање од стране послодавца, а према методи Кинеј (22).

Приказ - Резултата процене ризика према методи Кинеј (Стојков-Павловић, А. Савремене тенденције у области безбедности и здравља на раду. Време/15.03.2023.)

НИВО/РАНГ ($R = V \times P \times U$) – НИВО РИЗИКА(R)

I	$R \leq 20$ Прихватљив
II	$20 < R \leq 70$ Мали, потребан опрез, решити га редовном процедуром – радним упутством
III	$70 < R \leq 200$ Умерен, потребне мере, мора се утврдити одговорност руководства
IV	$200 < R \leq 400$ Висок, потребна брза реакција од стране вишег руководства, треба захтевати побољшање од првог претпостављеног
V	$R > 400$ Екстреман ризик, прекинути активност, потребна је моментална акција од стране највишег руководства

На основу нивоа процењеног ризика, у групу делатности код које се ризик креће од нивоа III, све до екстремних ризика нивоа V, убрајамо делатности на које је потребно обратити посебну пажњу у смислу организовања послова безбедности у оквиру привредног субјекта који се бави следећим пословима (22):

- Ручна и машинска обрада метала;
- Површинска обрада метала;
- Ливење гвожђа и обојених метала;

- Бродоградња;
- Дрвна индустрија;
- Грађевинарство и грађевинско занатство;
- Грађевинско одржавање;
- Монтажни радови;
- Монтажни радови на електроуређајима;
- Одржавање и поправка моторних возила;
- Одржавање и поправка железничких возила;
- Одржавање и поправка инсталација и опреме;
- Енергетске инсталације, уређаји и машине;
- Ратарски и сточарски послови;
- Шумарство;
- Спољни транспорт;
- Унутрашњи механизовани транспорт;
- Складишни и транспортни послови;
- Графички послови;
- Комуналне делатности;
- Производња и промет прехранбених производа;
- Млинарско-пекарски послови;
- Обућарски послови;
- Текстилна делатност;
- Рад са пластичним материјама;
- Рударска делатност – првенствено се примењују правила која проистичу из области законске регулативе за област рударства;
- Здравствена делатност – примењују се здравствени и санитарни прописи;
- Лабораторијски, контролни и испитивачки послови.

За сваку од наведених делатности постоје специфични подзаконски акти, који дају ближе дефинисана одређења. Са практичног становишта, послови из наведених група делатности захтевају мере на вишем нивоу, обавезно ангажовање стручног лица за безбедност и здравље на раду које поседује *Уверење Министарства рада* и додатне обавезе за запослене распоређене на та радна места, као што су: учесталије обуке за безбедан рад, посебне стручне обуке за руковање опремом или за одређену врсту радова (које могу бити интерно организоване од стране послодавца, или их организују јавно признати организатори образовања одраслих који су лиценцирани од стране Министарства просвете), затим претходни и периодични лекарски прегледи које обављају Службе медицине рада. Ово свакако повећава трошкове пословања, али улагањем у превентиву остварује се значајна уштеда у односу на трошкове „санације“, који некада могу бити и ненадокнадиви губици, као што су губитак живота или оштећење здравља **(15)**. Правила која проистичу из законске регулативе у области безбедности и здравља на раду не примењују се при обављању специфичне војне службе у Војсци Србије и при обављању полицијских послова и послова заштите и спасавања.

Делатности прихватљивог, малог до ниже умереног ризика (категорије I, II и III (условно)) су (22):

- Трговачка делатност;
- Хотелско-угоститељска делатност;
- Административни, општи и помоћни послови;
- ИТ индустрија.

Сваку поделу треба узети са резервом, јер несреће са појединачним или колективним смртним исходом, тешким повредама или трајним оштећењима здравља могу да се јаве независно од делатности, за шта је довољна и најмања непажња. Субјекти из ових делатности при обављају ових послова имају посебан задатак да утичу на побољшање услова рада у погледу ергономије радног места, употребе опреме за рад са екранима (офтамолошки преглед), да утичу на елиминацију стреса (нпр. бурноут – синдром сагоревања услед хроничног излагања раду), а послодавац у овој делатности има обавезу да ангажује стручно лице за безбедност уколико има више од 20 запослених (22).

4.4 Анализа утицаја штетности у процесу рада на безбедност и здравља запослених жена са аспекта процене ризика

Остваривање највишег нивоа безбедности и здравља на раду и смањење нежељених последица као што су повреде на раду, професионалне болести и болести у вези са радом, односно остваривање услова рада у којима би запослени имали осећај задовољства при обављању својих професионалних задатака интерес је друштва у целини, организација и сваког појединца (9). Међузависност безбедности, ризика радне околине, повреда на раду и демографских карактеристика запослених у индустрији истраживали су Басха и Маити (18). На основу резултата до којих су ових аутори дошли, може се закључити да радно место запосленог утиче на перцепцију ризика, као и да су повреде на раду у корелацији са перцепцијом ризика и безбедности. Ризик је комплексан појам, који подразумева вероватноћу несрећних случајева или других догађаја са неповољним исходом и процену обима њима изазваних последица. Процена ризика предвиђена је као основна директива од стране Савета ЕУ 89/391 (11). Ризик се, у већини метода за његову процену, углавном карактерише као тродимензионална величина која се дефинише као производ могуће штете (последике), вероватноће и учесталости. У организацијама у којима је спроведено истраживање у складу са законом и подзаконским актима врши се редовно испитивање услова радне околине. Процена ризика на радном месту заснована је на методи Киннеу која ризик посматра као настанак опасности и штетности. Ова метода захтева разматрање вероватноће у седам могућих нивоа, разматрање последица могућег догађаја, односно тежине могуће повреде на раду или обољења запосленог, разматрање учесталости, односно времена излагања запослених опасностима и штетностима. На основу утврђене

вероватноће, последица и учесталости ниво ризика се дефинише као производ следећих фактора ризика (5):

- вероватноће повређивања/обољења (V),
 - учесталости и времена излагања опасностима/штетностима (U),
 - последице, односно тежине могућеповреде или обољења (P),
- и израчунава се коришћењем обрасца: $R = V \times U \times P$

Познато нам је да се на основу процене ризика на радном месту и у радној околини Актом се утврђују мере за спречавање, отклањање или смањење опасности и штетности. Акт о процени ризика захтева да се поштују принципи превенције у циљу безбедности и здравља на раду.

4.5 Анализа повреда на раду у извештају о раду Управе за безбедност и здравље на раду у Републици Србији за 2022. годину

Управа за безбедност и здравље на раду као орган у саставу Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије има основну обавезу да се стара о хармонизацији односно усаглашавању прописа са прописима ЕУ и МОР-а, прикупља и анализира податке о повредама на раду, професионалним обољењима, болестима у вези са радом и појавама које утичу на здравље запослених, врши надзор над радом правних лица и предузетника као и одговорних лица са лиценцом и припрема предлоге решења за издавање и одузимање лиценци, организује саветовања, врши едукацију запослених, послодаваца, лица за безбедност и здравље на раду, инспектора и др., објављује различите материјале и информише јавност о стању у области безбедности и здравља на раду, подстиче образовање и развијање културе рада у области безбедности и здравља на раду, стара се о додели националних признања у области безбедности и здравља на раду и организује полагање стручних испита (члана 60. Закона о безбедности и здрављу на раду („Службени гласник РС”, бр. 101/05, 91/15 и 113/17 – др. закон)). На основу одредбе члана 7. Правилника о садржају и начину издавања обрасца извештаја о повреди на раду и професионалном обољењу („Службени гласник РС”, бр. 72/06, 84/06-исправка, 4/16, 106/18 и 14/19), послодавци су доставили Управи укупно 12 692 извештаја о повредама на раду. Број повреда на раду конкретно према тежини приказан је у табели.

Тежина повреде	Број
Смртне повреде на раду	11
Тешке повреде на раду	1 127
Тешке повреде (при доласку или одласку са посла)	596
Лаке повреде	10 958
Укупно:	12 692

Табела : Повреде на раду у односу на тежину повреде (Република Србија Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања управа за безбедност и здравље на раду (2023). Извештај о раду за 2022. годину, Београд.)

Повреде на раду су анализиране према методологији која је усклађена са ESAW методологијом (1990. године ЕУ покренула је студију за Европску статистику о повредама на раду). Управа је извршила анализу укупно 1 138 повреда на раду (11 смртних и 1 127 тешких повреда на раду) које су се догодиле у 2022. години на радном месту. Истакнућемо и преглед повреда на раду према процесу рада. Повреде на раду према процесу рада приказане су у табели испод. Повреде на раду у овој табели приказане су за одговарајуће групе и подгрупе према усвојеној методологији. Највећи број повреда на раду у овој категорији догодио у групи производња, израда, обрада и складиштење свих врста 274 (24,32 %) (17).

Процес рада	Број	%
Нема информација	9	0,8
производња, израда, обрада, складиштење свих врста- није назначено	50	4,44
производња, израда и обрада- свих врста	144	12,78
складиштење- свих врста	54	4,79
други радни процес који није наведен у групи 10	26	2,31
ископавање, изградња ,поправка и рушење-није назначено	5	0,44
Ископавање	5	0,44
новоградња- зграда	14	1,24
новоградња- грађевинарство, инфраструктура ,путеви, мостови, бране и луке	14	1,24
преправка, поправка, проширење и одржавање зграде- све врсте конструкција	10	0,89
рушење- све врсте објеката	1	0,09
други радни процес који није наведен у групи 20	6	0,53
пољопривредни радови, шумарство, хортикултура,узгој рибе и рад са живим животињама –није назначено	3	0,27
пољопривредни радови- радови на земљи	6	0,53
пољопривредни радови- повртарство и хортикултура	6	0,53
пољопривредни радови-са живим животињама	4	0,35
рад на пошумљавању	4	0,35
узгој рибе и рибарство	0	0
други радни процес који није наведен у групи30	9	0,80
услуга пружена предузећу и/или јавности и интелектуална активност - није назначено	12	1,06
услуга, нега и помоћ општој јавности	29	2,57
интелектуални рад- подучавање, обучавање, обрада података, канцеларијски посао ,организација и руковођење	29	2,57
комерцијална активност -куповина, продаја и сличне услуге	23	2,04
други радни процес који није наведен у групи 40	35	3,11
други послови повезани са задацима из група 10, 20, 30 и 40- није назначено	6	0,53
постављање, припрема, уградња, подизање, демонтажа и расклапање	57	5,06

Табела: Повреде на раду према процесу рада (Република Србија Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања управа за безбедност и здравље на раду (2023). Извештај о раду за 2022. годину, Београд.)

5. Препознавање и утврђивање опасности и штетности на радном месту и у радној околини

Опасност и/или штетност на радном месту и у радној околини су "сви потенцијални фактори на радном месту и у радној околини који могу довести до повреде на раду или оштећења здравља запосленог". Опасност јесте околност или стање које може угрозити здравље и изазвати повреду запосленог **(9)**. Према Правилнику ово је четврти елемент који Акт о процени ризика мора да садржи, као и други корак (од пет) поступка процене ризика. Идентификација опасности се сматра најважнијим кораком, јер опасност и штетност која се не идентификује неће моћи бити процењена, а затим и контролисана. Изузетно важно да се идентификација опасности и штетности спроведе свеобухватно. Идентификација опасности је један од најзахтевнијих задатака, који од процењивача ризика захтева компетентност, добро познавање технолошког или радног процеса, као и карактеристика опасности и/или штетности које настају на радним местима. Анализираћемо које све опасности и штетности очекују запослене у процесу штампе и шта је то што њихови непосредни руководиоци треба да предузму да не дође до повреде на раду. Извршена је једна конкретна процена ризика по безбедност и здравље запослених и предложене су мере чијим предузимањем се затечене опасности и штетности умањују, односно смањује ризик након предузимања одговарајућих мера. Циљ јесте да се прође кроз целокупну процену ризика, уоче опасности и штетност, изврши процена ризика и предложи мере за спречавање, отклањање и елиминисање и одржавање нивоа ризика у процесу штампе **(19)**. Прво су наведене опасности и штетности које се појављују у већини предузећа и на већини радних места. Одатле ће се моћи увидети које опасности очекују раднике на радном месту и из радне околине и на шта је посебно потребно усредсредити пажњу у процесу штампе. Процес штампе је изузетно сложен и у себи садржи елементе рачунарства, хемије и машинства. Вршећи процену ризика у графичкој индустрији у протеклом периоду, дошло се до закључка да се одређене опасности и штетности у графичкој индустрији појављују у свим предузећима, без обзира којом техником штампе се предузеће бави **(19)**. Следи табела у којој су приказане су опасности и штетности које се појављују по свим графичким предузећима у процесу штампе и у знатној мери утичу на укупан ризик по безбедност и здравље на радном месту и у радној околини **(19)**.

Механичке опасности (које се појављују коришћењем опреме за рад)	
Шифра опасности	Опис извора опасности и помоћних средстава за рад
01	Недовољна безбедност због ротирајућих или покретних делова
Опасности које се појављују у вези са карактеристикама радних места	
Шифра	Опис извора опасности и помоћних средстава за рад
07	Опасне површине (подови и све врсте газишта, површине са којима запослени долазе у додир, а које имају оштре ивице, шилке, грубе површине и сл.)
Опасности које се појављују коришћењем електричне енергије	
Шифра	Опис извора опасности и помоћних средстава за рад
15	Опасност од директног додира са деловима електричне инсталације и опреме под напонам
Штетности које настају или се појављују у процесу рада	
Шифра	Опис извора штетности и помоћних средстава за рад
21	Хемијске штетности, прашина и димови (удисање, гушење, уношење у организам, продор у тело кроз кожу, опекотине, тровање, и сл.)
22	Физичке штетности (бука и вибрације)
Штетности које проистичу из психичких и психофизиолошких напора	
Шифра	Опис извора штетности и помоћних средстава за рад
30	Напори или телесна напрезања (ручно преношење терета, гурање или вучење терета, разне дуготрајне повећане телесне активности)
31	Нефизиолошки положај тела (дуготрајно стајање, седење, чучање, клечање)

Табела бр: Опасности и штетности које су евидентирани у процесу штампе (Симендић, Б., Тановић, П., Савић, Б., Балабан-Ђурђевић, П., Гемовић, Б. (2011). Безбедност и здравље на раду, Графичка индустрија. Нови Сад: Висока техничка школа струковних студија у Новом Саду.)

Највећи ризик по запослене у штампаријама влада од механичких опасности и то од недовољне безбедности због ротирајућих или покретних делова. Укупан ризик за запослене на опреми за рад према ПИЛЦ методи у зависности од опреме на којој се ради кретао се од 16-60 (19).

5.1 Повреде на раду

Регистар повреда на раду не постоји у Србији и зато су у овом делу рада, као извор података, коришћени они који су доступни из инспектората за рад, обликовани у годишњи извештај из којег је део наведен (у целисти или делимично) у наставку. Према извештају о

раду Инспектората за рад за 2021.годину. У току 2021.године, реализован је велики број појачаних инспекцијских надзора у различитим делатностима, а нарочито у делатности грађевинарства, трговине и угоститељства. Овакви надзори су организовани сагласно Плану инспекцијског надзора Инспектората за рад по одређеним делатностима и према месечним плановима рада одељења и одсека инспекције рада. Поред планираних надзора Инспектората за рад, вршени су и други видови надзора по принципу заједничког инспекцијског рада са осталим инспекцијским органима. Кључни ефекти оваквих надзора показују да су инспектори рада у оквиру законских овлашћења у контроли примене Закона о раду, у делу рада „на црно“, у већини случајева отклонили неправилности и остварили резултате код сузбијања рада „на црно“. Инспекцијски надзори су организовани и реализовани у области радних односа и области безбедности и здравља на раду. Истакнућемо и опште показатеље стања у области Безбедности и здравља на раду, и то на основу извршених инспекцијских надзора у 2021.години. Анализа односно опис стања у области безбедности и здравља на раду се базира на извештајима о раду одељења и одсека инспекције рада, из унутрашњих организационих јединица по окрузима и града Београда, као и података о раду државних службеника у седишту Инспектората за рад **(27)**. Циљ инспекцијског надзора у области безбедности и здравља на раду, је пре свега спречавање повреда на раду и професионалних обољења, а заснива се на покретању низа активности у више области деловања, као што су успостављање одговорности послодавца у свим фазама рада, примена превентивних мера у свим облицима рада и технолошким фазама рада, процена ризика и управљање истим на свим местима рада, оспособљавање запослених за безбедан и здрав рад, праћење њиховог здравственог стања, праћење параметара услова радне средине и слично **(13)**. Приликом вршења инспекцијског надзора у области безбедности и здравља на раду, инспектори рада, између осталог, посвећују пажњу контроли примене института Закона о безбедности и здравља на раду и то оних који се односе на нормативно уређење у области безбедности и здравља на рад, акт о процени ризика, организовање послова безбедности и здравља на раду, оспособљавање запослених за безбедан и здрав рад, радна места са повећаним ризиком, коришћење средстава и опреме за личну заштиту на раду, коришћење опреме за рад, коришћење опасних материја, испитивање услова радне околине, преглед и испитивање средстава за рад **(13)**. Нормативно уређење у области безбедности и здравља на раду односно права, обавезе и одговорности у вези са безбедношћу и здрављем на раду, могу се ближе уредити колективним уговором код послодавца, општим актом послодавца или уговором о раду. На територији Републике Србије у 2021.години, као и претходних година, најчешћи начин уређења права, обавеза и одговорности у области безбедности и здравља на раду је путем општег акта, односно путем Правилника о безбедности и здрављу на раду, и то углавном из следећих разлога **(13)**:

- недовољно прихваћеног става да се безбедност и здравље на раду, као право из радног односа, може уредити и Правилником о раду,
- релативно малог броја послодаваца код којих је организован синдикат,

- непостојања воље послодавца и синдиката да се о овим правима, обавезама и одговорностима преговара, а и због
- ограниченог времена важења колективног уговора код послодавца.

У поступцима надзора најчешће утврђени недостаци, односно неправилности у примени института нормативног уређења безбедности и здравља на раду, били су да послодавац ни на који начин није утврдио права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду, и да послодавац, који је уредио права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду, није утврдио посебна права, обавезе и мере у вези са безбедношћу и здрављем на раду младих, жена које раде на радном месту са повећаним ризиком, особа са инвалидитетом, и професионално оболелих (чл. 6. Закона о безбедности и здрављу на раду). Надзорима извршеним у 2021. години, утврђено је да је 7% послодаваца који имају до десет запослених, права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду утврдило уговором о раду. Права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду је 77% послодаваца, код којих је извршен инспекцијски надзор у 2021.години, уредило општим актом, односно Правилником о безбедности и здрављу на раду, док је 6% послодаваца колективним уговором уредило права, обавезе и одговорности. Такође, инспекцијским надзорима је констатовано да 10% послодаваца уопште није уредило права, обавезе и одговорности у области безбедности и здравља на раду **(13)**.

Што се тиче Акта о процени ризика, односно квалитету спровођења и налагање измена, посебна пажња, коју је Инспекторат за рад посвећивао контроли аката о процени ризика на радном месту у радној околини, допринела је да је велики број послодаваца на територији Републике Србије извршио процену ризика на радним местима у радној околини. Када је у питању стање у примени овог института Закона о безбедности и здрављу на раду, може се констатовати да је знатан број послодаваца који су у извештајном периоду донели акт о процени ризика, а нарочито ако се узме у обзир да су готово сви послодавци са већим бројем запослених у ризичним делатностима донели акт. Инспектори рада су у току 2021. године у поступцима инспекцијских надзора посебну пажњу поклањали делу надзора који се односи на вршење процене ризика и доношење акта о процени ризика, и то тако што су надзор вршили у складу са „Инструкцијом за вршење инспекцијског надзора у делу који се односи на процену ризика и доношење акта о процени ризика“, која је у примени од 1. јануара 2018. године. Циљ примене наведене Инструкције је постизање уједначеног поступања инспектора рада, како би се дошло до тога да стање у примени овог института буде побољшано у односу на претходне године. Инспектори рада су током 2021.године својим решењима налагали потпуне или делимичне измене и допуне акта о процени ризика, у циљу отклањања недостатака и неправилности које се односе на садржај и квалитет документације и спровођење прописаног поступка процене ризика. У поступцима контролних инспекцијских надзора утврђено је да су послодавци поступали по наведеним решењима и отклањали недостатке

и неправилности. Законску обавезу послодаваца да донесе акт о процени ризика у писаној форми за сва радна места у радној околини и да утврди начин и мере за њихово отклањање, према Извештају о раду Инспектората за рад за 2021. годину, испунило је 84% послодаваца код којих је извршен инспекцијски надзор, 13% послодаваца отпочело је поступак процене ризика, док 3% није донело акт о процени ризика, а ни отпочело активности везане за доношење акта о процени ризика на радном месту у радној околини **(13)**.

Док организовање послова за безбедност и здравље на раду, односно послови безбедности и здравља на раду обављају се на сва три прописана начина и то **(13)**:

- наведене послове код послодаваца из чл. 37. ст. 3. Закона о безбедности и здрављу на раду, обавља сам послодавац,
- послове за безбедност и здравље на раду обављају лица из реда запослених код послодавца, и
- за обављање послова за безбедност и здравље на раду, послодавац ангажовао правно лице или предузетника са лиценцом.

Свакако, квалитетније је обављање послова безбедности и здравља на раду код оних послодаваца код којих су лица за безбедност и здравље на раду из реда запослених код послодавца. Инспекторат за рад је у 2021. години посебну пажњу посветио надзорима над применом института Закона о безбедности и здрављу на раду, који се односе на организовање и обављање послова за безбедност и здравље на раду и вршење процене ризика, и то нарочито код послодаваца, који су и за обављање послова безбедности и здравља на раду и за вршење процене ризика ангажовали правна лица, односно предузетнике са лиценцом за обављање послова безбедности и здравља на раду. Карактеристична је појава да је једно правно лице или предузетник са лиценцом за обављање послова безбедности и здравља на раду ангажован код много послодаваца, односно да је један њихов запослени лице за безбедност и здравље на раду одређен код већег броја послодаваца, што за последицу има неквалитетно обављање или необављање истих послова. Из тих разлога, инспекција рада је у 2021. години поднела 50 захтева за покретање прекршајног поступка против лица за безбедност и здравље на раду, због тога што иста лица код послодавца нису обављала послове из чл. 40. Закона о безбедности и здрављу на раду. У 2021. години забележене су појаве да послодавци у поступку надзора пружају на увид уговор о ангажовању правног лица или предузетника са лиценцом за обављање послова безбедности и здравља на раду и одлуку о одређивању лица за безбедност и здравље на раду и ако је уговор раскинут, па самим тим послодавац практично није ни организовао послове за безбедност и здравље на раду, нити одредио лице за безбедност и здравље на раду. У 2021. години, 57% послодаваца од укупног броја послодаваца код којих су инспектори рада извршили инспекцијске надзоре је за послове безбедности и здравља на раду ангажовало правно лице или предузетника са лиценцом за обављање послова безбедности и здравља на раду, 28% послодаваца наведене послове

обављају сами или су одредили једног или више од својих запослених, док 15% послодаваца није регулисало ово питање у складу са Законом о безбедности и здрављу на раду **(13)**.

Послодавац је дужан да оспособљава запослене за безбедан и здрав рад. С обзиром на то, да је оспособљавању за безбедан и здрав рад посвећен посебан део Закона о безбедности и здрављу на раду и да је Законом прописана обавеза инспектора да забрани рад на радном месту код послодавца кад утврди да запослени није оспособљен за безбедан рад на радном месту на ком ради, од ове превентивне мере и њене адекватне реализације умногоме зависи безбедност и здравље запослених на раду **(13)**. Инспекцијским надзорима извршеним током 2021. године, у делу контроле оспособљавања запослених за безбедан и здрав рад, уочено је следеће:

- да послодавац запосленог није оспособио за безбедан и здрав рад,
- да је послодавац донео акт о процени ризика, а да запослене након тога, поступком оспособљавања за безбедан и здрав рад, није упознао са свим врстама ризика и конкретним мерама за безбедност и здравље на раду, у складу са истим актом,
- да је послодавац одредио запосленом да обавља послове на више радних места, а да запосленог није оспособио за безбедан и здрав рад на сваком од тих радних места,
- да послодавци, код којих технолошки процеси то захтевају, додатно оспособљавање запослених не врше путем обавештења, инструкција или упутстава у писменој форми, и
- да послодавци у прописану евиденцију о оспособљавању запослених за безбедан и здрав рад (Образац 6) не уносе све прописане податке.

На основу извршених инспекцијских надзора у 2021. години, може се констатовати да је 76% послодаваца извршило оспособљавање запослених за безбедан и здрав рад у складу са Законом о безбедности и здрављу на раду, 6% послодаваца оспособило запослене за безбедан и здрав рад у смислу члана 29. Закона о безбедности и здрављу на раду, односно рад код другог послодавца, док 18% послодаваца од укупног броја послодаваца код којих је извршен инспекцијски надзор није испунило Законом прописану обавезу да оспособи запослене за безбедан и здрав рад **(13)**.

6. Промоција здравља на радном месту и здравствено васпитање

Један од приоритетних циљева је подизање свести о важности безбедности и здравља на раду код свих заинтересованих страна, као и унапређење националне културе превенције у области безбедности и здравља на раду. Дан безбедности и здравља на раду, односно 28. април, има за циљ промоцију превенције ради спречавања повреда на раду и професионалних болести на нивоу Републике Србије. Тренутно је најшире прихваћена дефиниција Светке здравствене организације по којој је здравље стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања, а не само одсуство болести и неспособности **(24)**. Док Повеља из Отаве промоцију здравља дефинише као процес оспособљавања човека за повећање контроле над сопственим здрављем и за преузимање одговорности за његово побољшање **(25)**. Повеља је идентификовала пет приоритетних области деловања:

- формулисање здравља јавне политике,
- стварање околине која пружа подршку,
- јачање акције у заједници,
- развој личних вештина и
- преоријентација здравствене службе.

„Људи стварају здравље и уживају у њему унутар средине у којој свакодневно живе; тамо гђе уче, раде, играју се и воле. Здравље се ствара тако што људи брину осеби и другима и тако што могу одлучивати и имати под контролом своје животне околности, и тако што воде рачуна да друштво у којем живе ствара услове у којем сви његови чланови могу бити здрави" **(25)**. Основни услови и ресурси за здравље су мир, кров над главом, образовање, храна, плата, стабилан екосистем, одрживи ресурси, друштвена правда и једнакост. Побољшање здравља изискује сигурно утемељење у овим основним предусловима. Добро здравље је главни ресурс за друштвени, економски и особни развој и битна је димензија квалитете живота. Политички, економски, друштвени, културни, бихејвиористички, биолошки, те фактори средине могу ићи у прилог здрављу, али му и нашкодити. Деловање везано за промоцију здравља има за циљ да ове услове учини повољнима кроз заступање здравља **(25)**. Зато је врло важно ангажовање свих и подизање свести о здрављу првенствено на радном месту и у радној околини. Промоција здравља се усресређује на постизање једнакости у здрављу. Деловање везано за промоцију здравља има за циљ редуцирање разлика у тренутном статусу здравственог стања и обезбеђивање једнаких могућности и ресурса како би се омогућило свим људима да достигну максимум свог здравственог потенцијала. То укључује сигурну основицу у средини која би пружала потпору, приступ информацијама, поседовање вештина живљења и могућности вршења здравог одабира. Људи не могу достићи максимум свог здравственог потенцијала уколико не могу преузети контролу над оним стварима које контролирају њихово здравље. Ово се мора применити једнако и на жене и на мушкарце **(13)**. Окружење, односно радна

околина у којој запослени проводи доста времена, мора бринути о његовом здрављу, где здравље мора постати приоритет. Предуслови и могућности за здравље се не могу обезбедити само од стране здравственог сектора. Штавише, промоција здравља изискује координирано деловањесвих укључених страна: влада, здравственог и других економских и друштвених сектора, невладиних и волонтерских удружења, локалних власти, индустрије, медија. Људи из свих струка су ангажирани као појединци, породице и заједнице. Професионалне и друштвене скупине, здравствено особље, имају главни задатак у посредовању између различитих интереса у друштву у промоцији здравља. Стратегије и програми здравствене промоције би се требали прилагодити локалним потребама и способностима појединачних земаља и региона, те узети у обзир различите друштвене, културне и економске системе (25). Активно ангажовање свих субјеката је од изузетне важности, али и запослени треба бити свестан, поготову ако се ради о радном месту на којима се јављају штетности изван дозвољених граница (овде је реч о радним местима са посебним условима рада). Укључивање тема из области безбедности и здравља на раду у систем образовања је важно за унапређење културе превенције. Поред других мера, кроз образовање и обуке могуће је подићи свест и изградити дугорочно знање о безбедности и здравља на раду. Основно знање о безбедности и здрављу на раду потребно је интегрисати у школски програм на одговарајући начин како би будући запослени били свесни своје безбедности и здравља. Међутим, потребно је радити на промоцији области безбедности и здравља на раду у систему основног и средњошколског образовања, како би се развила свест о важности сопственог здравља и безбедности. Младима често недостају знање и искуство о ризицима повезаним са њиховим радним задацима.

6.1 *Значај оспособљавања, информисања и изградње свести о Безбедности и здрављу на раду*

Сам значај оспособљавања, информисања и изградње свести о Безбедности и здрављу на раду објаснићемо кроз једно истраживање везано за студенте Високе техничке школе струковних студија у Нишу. Циљ спроведеног истраживања је да се анализирају знања студената из области Безбедности и здравља на раду у Високој техничкој школи струковних студија у Нишу школске 2010/2011 и 2011/2012. Добијени резултати треба да послуже као полазна основа за припрему материјала за предавања на исту тему које треба да се одржи у школској 2012/2013 години студентима (6). У оквиру истраживања спроведеног на Високој техничкој школи струковних студија из Ниша прва анкета, односно истраживање је извршено у јуну 2010. године где су обухваћени студенти прве и друге године студијског програма Индустријско инжењерство и Друмски саобраћај, док је друга анкета извршена јануара 2011. године где су обухваћени студенти прве и друге године студијских програма Индустријско инжењерство и Друмски саобраћај, као и студенти прве године Заштита животне средине и просторног планирања. На анкети

извршеној у мају 2010. године учествовао је 101 студент, при чему студенти нису слушали ни једно предавање на тему безбедности и здравља на раду у анкети је постављено осамнаест питања, од којим су поједина питања општег знања из Безбедности и здравља на раду, као на пример:

1. Акт о процени ризика, према новом Закону о здрављу и безбедности на раду, предузеће мора да уради?
2. Наведите три помоћне просторије у предузећу.
3. Шта је радно место?
4. Шта обухватају средства личне заштите?
5. Навести неколико средстава заштите главе и лица.
6. Ко има право на безбедност и здравље на раду?
7. Којом би транспортни путеви морали бити исцртани?
8. Колика је максимално дозвољена вредност отпора уземљења (Re)?
9. Када се врши испитивање хемијских штетности?

Резултати спроведене анкете су следећи: Од укупно осамнаест питања на овој анкети, студенти су тачно одговорили на максималних шеснаест поена, а просечна вредност овојених поена је 12 до 14 поена. Евидентно је да су студенти на питања која нису била на заокруживање понуђених одговора, већ је требало нешто дописати, имали мањи број тачних одговора, или на њих нису одговарали. Овакви резултати указују на потребу интензивирања предавања из области Безбедности и здравља на раду, кроз поједине теме у оквиру наставних планова и програма на предметима који студенти похађају, посебно што се у овом случају ради о студентима прве и друге године студија (5).

6.2 Безбедносна култура

Безбедносна култура представља део опште културе, има превентивну улогу и њен основни циљ је да сачува вредности једног друштва, у условима савремених безбедносних изазова и претњи. Поред техничко-технолошких мера и организације послова и процеса, трећи битан фактор који може омогућити значајан квалитативни помак у погледу безбедности и здравља на раду представља развој безбедносне културе. Ово је постављено и као један од циљева у „Стратегији безбедности и здравља на раду за период од 2009. до 2012.године”, „Стратегији безбедности и здравља на раду за период од 2013. до 2017. године” и „Стратегији безбедности и здравља на раду за период од 2018. до 2022. године.” Проблем безбедности и здравља на раду је присутан од када постоји рад и настајао је и решавао се у складу са целокупним развојем друштва. Дакле безбедност и здравље на раду је увек актуелно, па и овог тренутка. Европска заједница је очигледно препознала овај проблем и зато није случајно опредељење да у његовом решавању учествује са својим захтевима, чак и финансијски. Посебан значај у свим сегментима друштва увек је имало образовање. Мислимо да је то посебно важно јер се ради о

образовању на свим нивоима, почев од образовања у ђачким и студентским клупама, па до производних радних места и шире **(10)**. Такође познавање термина безбедносне културе је од изузетне важности, као и свест свих запослених о неопходности постојања и спровођења безбедносне културе. Она се односи на све запослене, без обзира на њихов радни и положајни статус у правном лицу. Да би функционисала, неопходна је подршка и ангажовање свих како би се подигла на одговарајући ниво. Безбедносна култура се, можемо рећи, односи на макрониво понашања и деловања појединца у свом комплетном окружењу и према њему **(12)**. Безбедносну културу можемо дефинисати као скуп усвојених ставова, знања, вештине и правила из области безбедности, испољених као понажање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личности, друштвених и међународних вредности од свих извора, облика и носилаца угрожавања, без обзира на место или време њиховог испољавања **(20)**. Споменућемо кључне елементе дефиниције безбедносне културе, али са аспекта културе пословне заштите, односно система корпоративне безбедности. Први елемент представља скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области система корпоративне безбедности. Ако запослени не поседује знања о функционалној употребљивости система корпоративне безбедности, није ни могуће да усвоји нове ставове и вештине. Исто тако, без знања не може да спроведе нити да поштује правила, односно безбедносне процедуре. Други елемент дефиниције је чињеница да се претходно поменуто испољава као понашање и процес. Испољавање се остварује свакодневно, обзира да су запослени на свом радном месту или не. Трећи елемент дефиниције су потреба, начини и средства заштите. Потреба за безбеднијим условима радног простора у коме запослени проводи своје радно време представља основни предуслов остварења свих осталих радних обавеза које се постављају пред њега. Само ако се осећа безбедно и заштићено од извора (унутрашњих, спољашњих и комбинованих) и облика (законом санкционисаних и асоцијалних и аморалних понашања) угрожавања, запослени се може посветити обављању својих свакодневних радних задатака и обавеза. Четврти елемент дефиниције се односи на вредности које у случају културе пословне заштите представљају лица, имовину и пословање правног лица. Вредности су у међусобној условљености и повезаности па угрожавање било које вредности наноси штету и функционално утиче на остале вредности правног лица **(12)**.

7. Закључак

Повећање безбедносне свести и културе, континуирана едукација и оспособљавање, одржавање социјалног мира и повећање животног стандарда грађана, као крајњи резултат претходних активности, требало би да буду важни стратешки циљеви Републике Србије. Безбедност и здравље на првом месту! У интересу сваког поједница, организације и свих земаља Европе и света је да се нежељене последице рада као што су повреде, професионална обољења и обољења у вези са радом сведу на најмању могућу меру, и створе услови за несметано обављање послова у којима би запослени имао осећај задовољства и можемо рећи апсолутне сигурности. Свака друштвено одговорна организација запослене сматра својим највреднијим ресурсом. Стога је заштита људских ресурса приоритет у управљању сваке организације, посебно његова заштита са аспекта очувања здравља и безбедности на раду. Да истакнемо и то да је развијање ефикасног система управљања, доводи до стварања и подизања свести, разумевања, мотивације и посвећености свих запослених у организацији. С тим у вези, последње деценије обележене су развојем многих метода и мера са циљем побољшања радних услова и ефикаснијег система управљања ризиком радне околине, заштитом здравља и безбедности на раду. Истакла бих пре свега обука студената, али наравно и запослених, која мора да се спроводи у циљу повећања свести и учешћа студената и запослених у реализацији политике безбедности и здравља на раду, подстичући стално креативност и иновативност свих запослених за унапређење система Безбедности и здравља на раду. Циљ упознавања са овом тематиком, осим подизања свести на виши ниво, јесте и допринос у формирању бољег система Безбедности и здравља на раду, пре свега у нашој земљи, а да не изоставимо и квалитетни образовни систем уз поштовање његових вредности.

8. Литература

1. Антић, Н. (2021). *Анализа опасности и процена ризика на радном месту руковаоца хидрауличном претоварном дизалицом*. Нови Сад: Факултет техничких наука.
2. Basha, S.A., Maiti, J. (2013). *Relationships of demographic factors, job risk perception and work injury in a steel plant in India*, *Safety Science*, 51, 374–381.
3. Бек, У. (2001). *Ризично друштво – у сусрет новој модерни*. Београд: „Филип Вишњић”
4. Вучиновић, Ј. (2023). *Процена ризика приликом извођења грубих грађевинских радова*. У: Зборник радова Факултета техничких наука. (Стр. 1446-1449). Нови Сад: Факултет техничких наука.
5. Гемовић, Б., Милошевић, А., Крунић, Т., Субић, Н. (2013). *Значај оспособљавања, информисања и изградње свести о Безбедности и здрављу на раду. Ризик и безбедносни инжењеринг*. Нови Сад: Висока Техничка школа струковних студија у Новом Саду.
6. Гемовић, Б. (2013). *Примена стандарда OHSAS 18001:2007 – Вредновање усаглашености са законском регулативом из БЗР. Ризик и безбедносни инжењеринг*. Нови Сад: Висока Техничка школа струковних студија у Новом Саду.
7. Гроздановић Д. Милољуб, Стојиљковић И. Евица (2013): *Методe процене ризика*. Факултет заштите на раду у Нишу, Ниш.
8. Ђуровић Б. Светски дан безбедности и здравља на раду Војносанитетски преглед 2013; 70(4): 343–345
9. Закон о безбедности здрављу на раду. Службени гласник Републике Србије 101/2005, 91/151 и 113/2017.
10. Карабасил, Д., Косић, С., Букта, З., Јоцић, Н., Петровић, В., Сантрач, Б., Огризовић, Н. (2010). *Безбедност и здравље на раду, општи део*. Нови Сад: Висока техничка школа струковних студија у Новом Саду.
11. Клеут, Н. (2009). *О одређивању ризика Заштита у пракси*. Београд.
12. Мандић, Г., Станојевић, П. (2019). *Корпоративна безбедност*. Београд.
13. Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања (2022). *Извештај о раду Инспектората за рад за 2021. годину*. Београд.
14. Мићић, В. (2017). *Економски развој Републике Србије детерминисан секторском структуром привреде. Економски хоризонти, Јануар-Април 2017, волумен (19), 31-43*.
15. Младеновић, М. (2002). *Заштита права радника*. Београд: Новинско-издавачки центар „Војска“
16. Правилника о начину и поступку Процене ризика на радном месту и у радној околини („Службени гласник РС“ број 72/2006, 84/2006 – испр., 30/2010 и 103/2015).
17. Република Србија Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања управа за безбедност и здравље на раду (2023). *Извештај о раду за 2022. годину*, Београд.

18. Saracino, A., Antonioni, G., Spadoni, G., Guglielmi, D., Dottori, E., Flamigni, L., Malagoli, M., Pacini V. (2015). *Quantitative assessment of occupational safety and health: Application of a general methodology to an Italian multi-utility company*, *Safety Science*, 72, 75-82.
19. Симендић, Б., Тановић, П., Савић, Б., Балабан-Ђурђевић, П., Гемовић, Б. (2011). *Безбедност и здравље на раду, Графичка индустрија*. Нови Сад: Висока техничка школа струковних студија у Новом Саду.
20. Стајић, Љ., (2003). *Основи безбедности*. Београд: Полицијска академија
21. Стефановић, В. (2018). *Утицај услова радне средине за задовољство запослених у текстилној индустрији*, *Текстилна индустрија*, 66(1), 55-63.
22. Стојков-Павловић, А. *Савремене тенденције у области безбедности и здравља на раду*. Време/15.03.2023.
23. Влада Републике Србије, *Социјална заштита. Јер мислимо на све*. Преузето 11.11.2023. са <https://www.srbija.gov.rs/tekst/329833/socijalna-zastita.php>
24. World Health Organization, *Health and Well-Being*. Преузето 14.12.2023. са <https://www.who.int/home>
25. World Health Organization (1986). *Повеља из Отаве о промоцији здравља*. Преузето 01.12.2023. са <https://www.fondacijafami.org/Download/Fondacija%20fami%20-%20Povelja%20iz%20Otave%20o%20promociji%20zdravlja.pdf>

ИЗЈАВА О АКАДЕМСКОЈ ЧЕСТИТОСТИ

Изјављујем да сам у приложеном раду поштовао/ла сва правила о академској честитости.

Овај писани рад резултат је искључиво мог личног рада, темељи се на мојим истражињима и ослања се на наведену литературу.

У Београду, дана _____ године.